

O‘ZBEK VA JAHON ADABIYOTIDAGI SAFARNOMA ASARLARDA SAFAR TALQINI VA UNI JANR SIFATIDA IFODALANISHI QIYOSIY TAHLILI

S.H.Yoqubova

SAMDUUF “Gumanitar fanlar ”

kafedraasi assistenti

safiyayakubova1231@gmail.com

ABSTRACT

The first travel books appeared as works based on the motives of travel and adventure. The motive of travel has gone through phased stages in Uzbek folklore and classical literature and appeared in the form of national-modern travelogues, embodying artistic, aesthetic, social, educational, educational and intellectual content. The travelogue genre is a relatively little-studied area of literary criticism. But this genre is widespread in the world, including European and American literature. Accordingly, scientific studies of this genre were developed in the literary criticism of those regions in connection with much more ancient times. The elucidation of the historical process of development, the principles of development and the poetic features of the works of travelers is intended to substantiate the role and significance of our national travelogues in revealing the new possibilities of this genre.

Key words: travel writings, expedition, genre of travel notes, travel motif in fiction, author-tourist, folklore travel notes, interpretation of an adventure travel plan, adventurous travel

Ma’lumki, dunyo adabiyotshunosligida safar talqini yoritilgan asarlar mutoalachini qiziqitirmay qolmaydi. Jahon adabiyotshunos olimlari safarnoma tipida yozilgan asarlarni adabiy janr sifatida katta qiziqish bilan o‘rganilib kelinmoqda. Undagi aniq hisobot shaklidagi ma’lumotlar badiiy to‘qima bilan uyg‘unlashib, ham badiiy asar, ham ilmiy risolalik xususiyatlarini o‘zida jam etgan holda kitobxonga taqdim etilishi adabiyotshunoslar e’tiborini o‘ziga qaratib kelmoqda. Safarnoma” atamasining lug‘aviy ma’nosi, unga berilgan ta’riflar, safarnomaning janr sifatida paydo bo‘lishi, bundan tashqari safar motivi tushunchasi uning o‘ziga xos xususiyatlari, o‘zbek va jahon adabiyotidagi safarnomalarning qiyosiy tahlili, safarnoma mualliflarining o‘zgacha

yondashuvi haqida fikr yuritiladi. Muqaddas joylarning ziyorati uchun safar g'oyasi barcha dunyo dinlarida bor. Safarlar har xil mamlakatlar, turfa xalqlarning hayoti, yashash tarzi, odamlarning moddiy va ma'naviy turmushi bilan bog'liq materiallar muallif-sayyohning tajribasi, shaxsiy qiziqishlari, insoniy va ijtimoiy pozitsiyasi, individual ijodkor sifatidagi qalb tebranishlari bilan uyg'un holda tasvirlanadi. Bizning asrimizga kelib butun olamga qiziqish, umumjahon miqyosdagi axborotlarga, dunyoxabardorlikka ehtiyoj misli ko'rilmagan darajada oshdi. Xuddi mana shu ehtiyoj adabiyotda safarnoma va safarnomashunoslikning istiqbolini belgilab bermoqda. Dunyo adabiyotshunosligida safarnoma janridagi asarlarni turli muammolar doirasida Rossiya va Markaziy Osiyo davlatlari olimlari tomonidan o'rganilayotganligi hamda filologik tadqiqotlarni amalga oshirilayotganligi mavzuni umummiqyoslik kasb etayotganidan darak beradi. Bunday ilmiy izlanishlar dunyo adabiyotshunosligida bu janrning keyingi tadqiqotlari rivojiga turtki beradi. O'zlikni anglashning negizida dunyoxabardorlik, dunyohamjihatlik, chog'ishtirish, solishtirish, ko'p ko'rish-ko'p bilish yotadi. Safarnomalarda insonning dunyoga, dunyo masalalariga munosabati yaqqol ko'rinadi. Bu janrda yaratilgan bitiklar insoniyatning olis va yaqin tarixi bag'rida chalingan bong qo'ng'iroqdek o'quvchiga moziy haqida eng ishonchli mujdalarni yetkazib beradi. Safarnomalar mutolaasiga kirishgan kitobxon olis, yaqindagi notanish yurtlar, begona maskanlar, o'zga xalqlar, ularning turmush tarzi, yashash maskanlarining geografiyasi, tabiati, arxitekturasi, tarixi va buguni bilan tanishar ekan, endi solishtirish, taqqoslash sayyoh-muallifdan o'quvchiga o'tadi. Buyuklar aytganidek, ma'rifat chog'ishtirishdan, qiyoslashdan paydo bo'ladi. Adabiyotshunoslikda safarnoma janri nisbatan kam o'rganilgan soha. Ammo jahon, jumladan, Yevropa va Amerika adabiyotida safar bilan bog'liq voqealarda "sayohat" atamasi janr sifatida keng tarqalgan. Shunga ko'ra, ushbu janrning ilmiy tadqiqi ham o'sha mintaqalar adabiyotshunosligida ancha qadimiy davrlarbilanaloqador holda rivojlangan.

Rus adabiyotshunosligida ham safarnomalar tabiati, janr xususiyatlari, tadriji va takomili Umuman olganda, janr jihati to'liq o'rganilgan, xususan, P. Adams, C. Blanton, P. V. Alekseev, V. M. Guminskiy, V. A. Mixaylov, N. M. Maslovaning bir qator asarlari unga bag'ishlangan. , E. A. Stetsenko, M. Ya.Sornikova, V. A. Shachkova va boshqalar¹.

¹ Adams PG Sayohat adabiyoti va romanning evolyutsiyasi. Lexington: Kentukki universiteti nashriyoti, 1983. 368 b.; Blanton C. Sayohat yozish. Men va dunyo. Nyu-York: Twayne Publishers, 1997. 148 b.; Alekseev P.V. 19-asrning birinchi yarmidagi rus adabiyotining Sharq va Sharq matni: rus sharqshunosligi konseptosferasi: Dis. ... Doktor Filol. Fanlar. Tomsk: Tomsk shtati. un-t, 2015. 39 b.; Guminskiy V. M. Rus adabiyotida sayohat janrining kelib chiqishi va rivojlanishi muammosi: dis. ... samimiy. filol. Fanlar. M.: LI im. A. M. Gorkiy, 1979. 184 b.; Mixaylov V. A. 18-19-asrlar rus yozuvchilarining asarlarida sayohat janrining evolyutsiyasi: dis. ... samimiy. filol. Fanlar. Volgograd: VSPU, 1999. 224 p.; Maslova N. M. "Sayohat" jurnalistika janri sifatida: muallif. dis. ... samimiy. filol. Fanlar. M.: Moskva davlat universiteti. M. V. Lomonosov, 1973. 21 b.; Stetsenko E. A. Tarix, yo'lda yozilgan...: (17-19-asrlar Amerika adabiyotida sayohatlar

Aristotel davridan boshlangan adabiy genologiya bir necha bor tanqid qilingan (xususan, N. L. Leyderman [6] bu haqda batafsil yozadi). Shu bilan birga, an'anaviy ravishda eng samarali bo'lib chiqadigan badiiy matnga janr yondashuvidir. Tadqiqotchilar sayohat nasrining mavjudligining turli shakllari - kundaliklar, epistolyarlar, eslatmalar, eslatmalar, sayohat insholari, sayohat romanlari va boshqalar haqida fikr yuritadilar. G. N. Pospelov, V. V. Vinogradov, B. V. Tomashevskiy, G. O. Vinokur, N. S. Bolotnova, N. M. Kojina va boshqalar.¹ T. G. Roschektaeva³ sayohat ocherkining janr va uslubiy xususiyatlari atroflicha o'rganildi, uning publitsistik tabiati, muallifning idiotistikasi bilan chambarchas bog'liqligi ochib berildi. Badiiy nutq T. A. van Deyk, A. J. Greymas, J. Jenetta, M. Fuko, N. D. Arutyunova, E. S. Kubryakova asarlarida batafsil ko'rib chiqilgan.⁴ Sayohat nutqi G. A. Jilicheva, V. M. Rusakov va boshqalarning ilmiy qiziqishlari mavzusidir. Xususan, sayohatnoma diskursi tadqiqoti metodologiyasi kamida to'rt jihatni o'z ichiga olishi qayd etilgan: ularning sinxron va diaxronik tushunishida semiotik, lingvistik, prakseologik, kratologik [10, b. 15]. Narratologiyaning yirik nazariyotchilaridan Ts.Todorov, R.Bart, J.Jenette, V.Shmid, B.A.Uspenskiy va boshqalarni nomlash kerak.¹ E. R. Ponomarev, O. V. Kublitskaya (Mamurkina) va boshqalarning qator asarlari sayohat nasri hikoyasini o'rganishga bag'ishlangan.² Rivoyatni tashkil etuvchi voqealar tuzilishini tahlil qilish nihoyatda samarali bo'lib chiqadi - bu holda biz nafaqat sayohat voqeasi, balki hikoya qiluvchi voqea va voqeaning mezoni - sodir bo'layotgan narsaning ahamiyati haqida ham gapiramiz. Hikoya misoli - birinchi navbatda, joy va sharoitlarning o'zgarishi bilan bog'liq. Tadqiqotda tahlil va sintezning umumiy falsafiy usullari, induksiya va deduksiya, shuningdek, matn va uning asosiy kategoriyalarini tahlil qilishda qiyosiy, rasmiy, strukturaviy va qiyosiy tarixiy yondashuvlardan foydalaniladi. Birinchi muammo kompleksi yagona terminologik sohaning yo'qligi (nominatsiyalarning ko'pligi) bilan bog'liq. Quyidagi atamalar an'anaviy tarzda qo'llaniladi: - sayohat adabiyoti - syujetli adabiyot sayohatlar. Mavzu bo'yicha tadqiqotlar tahlili boshqa atamalar qatorida kontseptsiyaning juda keng qo'llanilishini ochib beradi; - sayohat nasri - nasrga asoslangan sayohat hikoyasi. Tadqiqotchilar tomonidan qo'llaniladigan eng keng tarqalgan

to'g'risidagi eslatmalar va kitoblar). M.: IMLI Heritage, 1999. 310 b.; Sornikova M. Ya. N. M. Karamzinning "Rus sayohatchisining maktublari" ning janr tuzilishi dis. ... samimiy. filol. Fanlar. Kolomna: Kolomna. davlat ped. in-t, 2006. 16 b

¹ Ponomarev E.V. Sovet sayohatining tipologiyasi. 1920-1930 yillar rus adabiyotida "G'arbg'a sayohat": dis. ... dr. filol. Fanlar. Sankt-Peterburg: Rossiya instituti. yoqilgan. (Pushkinskiy Dom), 2014. 577 b.; Mamurkina, O. V. 18-asrning ikkinchi yarmi sayohat nasridagi badiiy hikoya: genezis va shakllar: muallif. dis. ... samimiy. filol. Fanlar. Sankt-Peterburg: Leningrad davlat universiteti im. A. S. Pushkin, 2012. 20 b.

atamalardan biri (masalan, I. G. Savelyevaning asarlariga qarang,¹ O. V. Kublitskaya (Mamurkina), P. V. Alekseev va boshqalar³; sayohat eng keng tarqalgan meta-janrdir uning shakli va mazmuni birligida sayohat haqidagi hikoyaning yangi ta'rifi. V. M. Guminskiy matnning haqiqiylikini, hujjatlilikini birinchi o'ringa qo'yadi, sayohatni "sayohatchi (guvoh) tomonidan har qanday, birinchi navbatda o'quvchiga notanish yoki kam ma'lum bo'lgan mamlakatlar haqida ishonchli ma'lumot tavsifiga asoslangan adabiy janr" deb tushunadi. yerlar, xalqlar, eslatmalar, eslatmalar, kundaliklar (jurnallar), insholar, xotiralar shaklida"⁴. V. A. Shachkova sayohatning bir qator muhim xususiyatlarini, jumladan janr erkinligi tamoyilini, matnning tarkibiy o'zagi sifatidagi marshrutni, majburiy jurnalistik elementlarni va muallif-sayohatchining alohida rolini ajratib ko'rsatdi [16, s. 280–281]; S.V.Sbotova, K.A.Panserov, V.A.Mixaylov, A.Gromova, O.M.Skibina, V.A.Shachkovalarning bir qator salmoqli tadqiqotlarida o'rganilgan. O'zbek adabiyotshunosligida safarnomalar va ularning taraqqiyot tendensiyalari, nazariyasi, sayyoh-muallifning adabiy-estetik, ijtimoiy-ma'rifiy qarashlari, tahlil va talqin masalalarini o'rganishga bag'ishlangan alohida tadqiqotlar ko'p emas. X.Jalilova, shuningdek, adabiyotshunos olim I.G'afurov, A.Rasulov, U.Normatov, S.Sodiq, B.Karim va A.Nurmatovning so'nggi yillar safarnomalarining yetakchi xususiyatlari, sayyoh-muallif dunyoqarashi va safarnomalarning badiiy xususiyatlariga bag'ishlangan ilmiy maqolalari mavjud. Har bir sayohatning xayoliy holati tasvirning axloqiy ravshanligini yaratadi va har bir holatda jamiyat hayotining ba'zi jihatlarini aniq tushuntiradi. Har qaysi sayohat olamida inson dunyosi turlicha yo'llar bilan ochilgan va har bir sayohatning fantaziyasi uni kashf qilishning vizual usuli bo'lgan.

O'zbek adabiyotshunosligida safarnoma mavzusidagi asarlarning yozilishi mumtoz adabiyot namunalari borib taqaladi. Xalq og'zaki ijodi namunalari "Alpomish", "Go'ro'gli", "Ravshan" va shu kabi dostonlarda safar tushunchasi bilan bog'liq voqealar uchrasada, ular doston tarkibini sarguzashtlarga boy bo'lishini ta'minlab bergan. "Zahiriddin Muhammad Boburning "Boburnoma" asari bu boradagi muhim ahamiyatga molik asarlardan bo'ldi. Safarnoma janrining tarixiy rivojlanish tadriji, taraqqiyot tamoyillari va poetik

¹ Todorov Ts. Hikoya matnining grammatikasi // Chet tilshunosligida yangilik: Sat. Art.; komp. T. M. Nikolaeva. Nashr. VIII. Matn tilshunosligi. Moskva: Taraqqiyot, 1978, 450–464-betlar; Bart R. Hikoya matnlarining strukturaviy tahliliga

kirish // 19-20-asrlarda xorijiy estetika va adabiyot nazariyasi: traktatlar, maqolalar, esselar: Sat. Art.; komp., jami. ed. G. K. Kosikov. M.: MDU, 1987. S. 387–422; Genette J. Farmoni. op.; Schmid V. Narratologiya. M.: Slavyan madaniyati tillari, 2008. 302 b.; Uspenskiy B. A. Kompozitsiya poetikasi: Badiiy matnning tuzilishi va kompozitsion shakl tipologiyasi. Moskva: San'at, 1970. 225 b.

xususiyatlarini yoritib berish milliy safarnomalarimizning bu janrning yangidan yangi imkoniyatlarini ochishdagi o‘rni, ahamiyatini asoslashdan iborat.“ Sayohat motivi jahon adabiyotida eng keng tarqalgan va qadimiy ko‘rinishlaridan biridir. Albatta, bu tasodif emas. Qadimgi davrlarda, zamonaviy aloqa va aloqa vositalari mavjud bo‘lmaganda, sayohat ufqingizni kengaytirishning bir necha usullaridan biri edi. Shu bilan birga, harbiy yurishlar va savdo karvonlari quruqlik yoki dengiz orqali sayohat qilishni ham nazarda tutgan. Biroq, sayohatning yana bir o‘lchovi bor – ramziy, falsafiy. Inson hayoti ham o‘ziga xos sayohatdir. Badiiy asarlar mualliflarining e’tibori har doim inson taqdiriga, shaxsiyatni rivojlantirishga va unga ta’sir qiladigan voqealarga qaratilgan. Fonning rang – barang o‘zgarishi, qahramonning odatdagi turmush tarzidan ajralishi, har doim va keyin tanlov qilishga majbur qiladigan vaziyatlarning dramatikligi - bularning barchasi rivojlanishda shaxsni ko‘rsatishga intilayotganlar uchun unumdor faoliyat sohasini anglatadi. Aksariyat hollarda qahramonning sayohati ma’nosiz yurish emas, balki maqsadli harakat ekanligini payqash qiyin emas. Biroq, sayohatning maqsadi va sabablari boshqacha bo‘lishi mumkin. O‘zbek adabiyotida yaratilgan safarnoma mavzusidagi asarlarda aks etgan ijodkor nuqtai nazari, undagi ilmiy, ijtimoiy, ma’naviy, ma’rifiy ma’lumotlarni badiiy va publitsistik talqin uyg‘unligidagi tadrijiy taraqqiyotini ko‘rsatadi. Safarnoma janrining paydo bo‘lishi, ilk safarnomalarning ziyorat xarakterida bo‘lganligi, ularning tadrijiy takomili, janrning o‘zbek adabiyotidagi ilk namunalarning g‘oyaviy-badiiy, badiiy-estetik va ijtimoiy-ma’rifiy xususiyatlari asoslangan; Ahmad Donishning “Navodirul vaqoye”, Muqimiyning “Sayohatnoma”, Nodim Namangoniyning “Bayoni dar safari Toshkand”, Mahmudxo‘ja Behbudiyning “Qasdi safar”, Abdurauf Fitratning “Hind sayyohi”, Cho‘lponning “Vayronalar orasidan”, Hoji Muinning

“Kattaqo‘rg‘on xotiralari” kabi milliy uyg‘onish va jadid safarnomalarida aks ettirilgan ma’rifatparvarlik g‘oyalarini qiyos hamda solishtirish orqali targ‘ib qilinganligi dalillangan; Oybekning “Pokiston xotiralari”, Abdulla Qahhorning “Hindiston xotiralari”, G‘afur G‘ulomning “Hoki Musallo”, “Taxti Safar” kabi safarnoma xarakteridagi asarlarida sho‘ro davri siyosati, mafkuraviy qoliplarning ta’siri aniqlangan; O‘zbek xalq ertak hamda dostonlarida safar motivi syujetni harakatga keltiruvchi muhim motivlardan biri hisoblanishi, safarnomalarning badiiy adabiyotda bo‘lgani kabi tarbiyaviy, estetik va ma’rifiy vazifalari mavjudligi quyidagi o‘rinlarda ko‘rinadi; Imom Buxoriyning “Al-jomi’ as-sahih” hadislar to‘plamida ham safarning zarurati, shukronasi, hayrat bilan ayni paytda mashaqqati, mas’uliyati, qiyinchiliklari eslatilgan. Safar zahmatlarini bo‘yniga olib yo‘lga chiqqan insonga Islomda ibodat amallarini bajarish borasidagi tartib-qoidalar Payg‘ambarimiz Muhammad sollallohu alayhi vasallamning ibratlari misolida

rivoyat qilingan. Shuningdek, islom olamining buyuk mutafakkirlari Abu Hamid G‘azzoliyning “Saodatga eltuvchi ilm”, Husayn Voiz Koshifiyning “Futuvvatnomai sultoni” asarlarida safar xususida qimmatli fikrlar aytilgan. Safarnoma asarlar va uni paydo bo‘lishi va takomili tadqiqini o‘rgangan rus olimlari yakdillik bilan rus adabiyotida bu janrning paydo bo‘lishini X asrda Qadim Rusda xristianlik dinining yuzaga kelishi bilan bog‘laydilar. Rus tadqiqotchilari qadimgi rus adabiyotida safarnoma (xojudeni) janrining ilk namunasi sifatida abbat Daniilning 1106-1107 yillarda Muqaddas yerga (Iso yashagan va xochga tortilgan joy) qilgan ziyorati tafsiloti bitiklarini ko‘rsatishadi. Qadimgi rus adabiyotida XII asrda yaratilgan ziyorat harakteridagi safarnomalarga ocherkka yaqin yaratilgan sifatida qarash mumkin. Yo‘l ocherklari publitsistikaning eng qadimiy janri sifatida dastlabki vaqtli matbuot nashrlari bilan tug‘ilib, rivojlanib uzoq yillar davomida o‘z tadrijida bir qator jiddiy sifat o‘zgarishlariga duch keldi. Gomerning "Odisseya" ning bosh qahramoni ko‘p yillar davomida o‘z xohishi bilan emas, balki Poseydonning g‘azabi tufayli sayohat qiladi. Odisseyning maqsadi uyga qaytish, ya‘ni yaxshilikka erishishdir. Binobarin, sayohatning o‘zi qahramonning sinovi vazifasini bajaradi. Ammo Odissey o‘lmas ma‘buda – Circe va Kalipso bilan yomon yashaganmi? Nima uchun qahramon doimo harakat qilishni xohlaydi? Odisseyning sayohatlari haqida gapirganda, Gomer tanlov va sadoqat g‘oyasini ilgari suradi. Hayot yo‘lida inson muqarrar ravishda vasvasalarga duchor bo‘ladi, ammo maqsad, agar tanlangan bo‘lsa, to‘g‘ri, o‘zgarishsiz qoladi. Odissey Vatanga va xotiniga bo‘lgan muhabbatni ma‘buda eri bo‘lish va o‘lmaslikka erishish imkoniyatidan ustun qo‘yadi. Odisseyning qat‘iyatligi Poseydonning g‘azabini ham, Circe va Kalipso mehrlarini ham sindira olmaydi, shuning uchun qahramon nihoyat Itaka qirg‘oqlariga etib borishi kerak. Adabiy an‘analarda sayohatning yana bir turi – qidiruv juda keng tarqalgan. Biroq, Odisseyning sayohati o‘ziga xos qidiruvdir – u uyga qaytish yo‘llarini izlaydi. Biroq, bu qahramon allaqachon yaxshi biladigan narsani, bundan ham ko‘proq – unga tegishli bo‘lgan narsani izlashdir. Ko‘pincha, qahramonlar o‘zlari biladigan va umuman bilmaydigan narsalarni topishlari kerak. Bunday vaziyatning giperbolizatsiyalangan ifodasi "u erga boring, qaerga borishni bilmayman" degan ajoyib formuladir. Biroq, qidiruv yo‘nalishi va uning maqsadi ozmi-ko‘pmi aniqlangan bo‘lsa ham, qahramonlar bir qator sinovlardan o‘tishlari kerak. Ko‘pincha qahramon uni izlash natijasining ikkita variantiga duch keladi: o‘shish (ma‘naviy, martaba) yoki o‘lim. Shunga o‘xshash tendentsiyalar sayohat xizmatida uchraydi. Bunday sayohatga misol sifatida Masihning va‘zini keltirish mumkin. U va uning shogirdlari shahardan shaharga o‘tib, odamlarga haqiqatni e‘lon qilishdi. Biroq, Masihning maqsadi – buni ta‘kidlash kerak-bu hech qanday shaxsiy niyat emas. Xudo

hamma narsadan ustundir. Uning maqsadi odamlarning ma'naviy o'sishi, unga qaytishi, Xudoni izlashi va unga boradigan yo'llari, va'da qilingan erni topishdir. Safarning yana bir misolini keltirish mumkin-xizmat. Bu muqaddas Grailni izlash haqidagi afsonalar. Uni egallash uchun biron bir muhim ob'ektni oddiy qidirish va Muqaddas Grailni qidirish o'rtasidagi farqga e'tibor qaratish lozim. Ikkinchi holda, ob'ektga egalik qilish mumkin emas va eng munosiblari faqat uning qo'riqchisi bo'lishi mumkin. Sayohat-qidiruvning foydasi, maqsadi-bu nafaqat Jasur va yaxshi qurolga ega bo'lgan (ko'pincha biron bir narsaga egalik qilish uchun etarli bo'lgan), balki fazilatli bo'lgan Grail mo'jizalarining tomoshasi. Shunday qilib, Muqaddas Grailni izlash ziyorat – ruhiy poklanish va gunohlarni kechirish uchun sayohatga yaqinlashadi. Biroq, sayohatning ushbu ikki turi o'rtasida tenglik belgisini qo'yish hali ham noqonuniy hisoblanadi. Va Grailga bo'lgan intilishning o'zi shaxsni qayta tiklash uchun kuchli ma'naviy turtki, ammo Grailni ko'rish uchun bu etarli emas. Har qanday sayohatda mavjud bo'lgan sinov motivi I. V. Gyotening "Faust"dramasida eng kuchli eshitiladi. Mefistofel aynan shu maqsadda Faustga dunyoni ko'rsatadi, shunda uning ruhi dunyoviy vasvasalarga berilib, shaytonning oson o'ljasiga aylanadi. Qahramonning o'zi "sehrli plash haqida" orzu qiladi, bu unga turli hududlarga tashrif buyurish imkoniyatini beradi – bu izlash va xizmat qilish istagi: Gyote dramasi qahramoni bilim va uni odamlar manfaati uchun ishlatishni xohlaydi. Bu uning najoti bo'lib chiqadi: boshqalarga fidokorona xizmat qilish odamni Xudoga o'xshatadi va xizmat faqat o'ziga – isyonkor ruh Lusiferga. Faustning sayohatida o'yin – kulgi motivi ham mavjud-Mefistofel iblisning fikriga ko'ra, Faustni ko'ngil ochishi mumkin bo'lgan narsani o'z palatasiga ko'rsatishga harakat qildi. Sayohat qilishda safar motivini -o'yin-kulgi mavzusini D. Bayron "Child-Garoldning ziyoratlari"poemasida rivojlantirgan. Ushbu mavzuga A. S. Pushkin "Yevgeniy Onegin"she'riyatidagi romanida ham to'xtalib o'tgan. Barcha zavq-shavqlardan charchagan qahramon endi moddiy yoki ma'naviy bo'lsin, mazmunli narsani qidirmaydi – aksincha, zerikishdan, o'zidan qochib, ketma-ket sayohat taassurotlarida bir daqiqalik o'yin-kulgini topishga umid qiladi. Biroq, bu ham qidiruv, garchi ichkariga burilgan bo'lsa ham, maqsadning mohiyatidan mahrum bo'lgan qidiruv.

Ko'rib turganimizdek, sayohatning barcha turlari juda shartli, chunki ular juda ko'p o'xshashliklarga ega. O'zbek xalq ertaklarida safar syujetni harakatga keltirgan muhim motivlardan bo'lib hisoblanadi. Safar motivi, ayniqsa, sehrli-fantastik ertaklarda o'zi bilan bog'liq butun boshli yo'nalish markazida turadi. Maishiy va hayvonlar haqidagi ertaklarda ham muhim o'rin tutgan safar motivi qahramonni shakllantirish, faoliyatga undash va alal-oqibat murod-maqsadiga yetkazishda muhim ahamiyatga ega

boʻlgan gʻoyaviy vositalardan sanaladi. Xalq dostonlarida safar motivi muhim ahamiyatga ega hisoblanib, safar bilan bogʻliq yoʻnalishlar ancha real boʻladi. Bu esa kelajakda ushbu tipdagi asarlarning jahon sayohatnoma janridagi asarlari bilan qiyosiy oʻrganishni taqozo etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Alekseev P. V. Rus sharq sayohatnomasi 18-asr oxiri - 19-asrning birinchi uchdan bir qismi sayohat nasri janri sifatida // *Fi-lologiya va inson*. 2014. No 2. B. 33–46. URL: <http://www.asu.ru/files/documents/00011141.pdf> (kirish sanasi: 07/01/2018).
2. Bondareva A. Sarguzashtlar adabiyoti // *oktyabr*. 2012. № 7. URL: <http://magazines.russ.ru/october/2012/7/bo18.html> (sana kirish: 06/01/2018).
3. Jilicheva G. A. I. Ilf va E. Petrovning "bir qavatli Amerikada" sayohat nutqi // 18-20-asrlardagi rus sayohatnomasi. kov: monografiya. Novosibirsk: Novosibirsk. davlat ped. un-t, 2015, 563–579-betlar. URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=23948324> (kirish sanasi: 07/07/2018).
4. Kapustyanskaya K. V., Kubanev N. A., Nabilkina L. N. Imagologiya va sayohatnoma: "xorijiy" mamlakatlar va xalqlar qiyofasini shakllantirish // *Taʼlim falsafasi*. 2015. No 6. S. 218–223. URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=25447737> (kirish sanasi: 07/07/2018).
5. Kublitskaya O. V., Maltseva T. V. Travelogema: kontseptsiya doirasini aniqlashga // *Chelyabinsk davlatining xabarnomasi Pedagogika universiteti*. 2017. No 6. S. 162–168. URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=30068928> (kirish sanasi: 07/07/2018).
6. Leyderman N. L. Janr nazariyasi: monografiya. Yekaterinburg: Filologiya instituti. tadqiqot va taʼlim. strategiyalar "Soʻzlar -taxallus "URO RAO; USPU. 2010. 906 b.
7. Mayga A. A. Adabiy sayohatnoma: janrning oʻziga xos xususiyatlari // *Filologiya va madaniyat*. 2014 yil. No 3(37). 254–259-betlar. URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=22939599> (kirish sanasi: 07/01/2018).
8. Ponomarev E. R. Rossiya imperatorlik sayohatnomasi // *Yangi adabiy sharh*. 2017. № 2. URL: <http://magazines.russ.ru/nlo/2017/2/russkij-imperskij-travelog-pr.html> (kirish sanasi: 06/07/2018).
9. Romanova G. I. XVIII asr sayohatlarining zamonaviy qabul qilinishi: "Rus sayohatchisining maktublari" boʻyicha N. M. Karam-zina // *Sayohatnomalar: qabul va talqin: Sat. Art. Sankt-Peterburg: Oʻz nashriyoti*, 2016 yil, 13-22-betlar. URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=26506235> (kirish sanasi: 07/01/2018).

10. Rusakov V. M., Rusakova O. F. Sayohatnomaning diskurs tadqiqoti metodologiyasi // Discourse-Pi. 2014. V. 11. No 4. S. 14–20. URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=23273304> (kirish sanasi: 07/07/2018).

11. Skibina O. M. 19-asr oxiri fantastika yozuvchilarining sayohat insholarining tipologiyasi va poetikasi // Volga universiteti xabarnomasi. teta im. V. N. Tatishcheva. 2017. 2-jild. No 3. B. 110–119. URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=30146662> (kirish sanasi: 07/09/2018).

12. Sorochan A. U erda va orqada: Sayohat adabiyotida yangi tadqiqotlar va gumanitar fanlar metodologiyasi // Yo‘q. voe adabiy sharh. 2011. № 112. URL: <http://magazines.russ.ru/nlo/2011/112> (kirish sanasi: 06.07.2018).

13. Topolova O. S. "Ta'rif" 18-asrning ikkinchi yarmidagi dunyoviy sayohat yozuvlarining janr xilma-xilligi sifatida // Ryazan davlat universiteti axborotnomasi. S. A. Yesenina. 2013 yil. № 1(8). 65–72-betlar. URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=18981425> (kirish sanasi: 06/07/2018).

14. Xlibova N. A., Krasnova A. O. Sayohat kundaliklari va sayohat qo‘llanmalarining genetik xususiyatlari. prolegomena: mifologiya, folklor, din: Sat. ilmiy tr. II ilmiy-amaliy materiallar asosida. forum. Sevastopol: Krimsk. feder. un-t im. V. A. Vernadskiy, 2017. S. 14–20. URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=29241263> (kirish sanasi: 07/07/2018).

15. Shatin Yu.V. “Kurdyukova xonimning chet eldagi his-tuyg‘ulari va mulohazalari, berilgan l’etrage”: sayohatnoma travesti // Li-Sayohat adabiyoti: madaniy-semiotik va diskursiv jihatlar: Sat. ilmiy asarlar / tahrir. T. I. Pecherskaya. Novosibirsk: SIC NGPU Gaudeamus, 2013, 260-272-betlar. URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=21569230> (kirish sanasi: 07/07/2018).

16. Shachkova V. A. "Sayohat" fantastika janri sifatida: nazariya savollari // Nijniy Novgorod xabarnomasi

Universitet. N. I. Lobachevskiy. 2008. No 3. S. 277–281. URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=11838268> (kirish sanasi: 07/07/2018).

17. Shenle A. Rus sayohat adabiyotining muallifning o‘z-o‘zini anglashidagi haqiqiylik va fantastika. 1790–1840 yillar Sankt-Peterburg: Akademik loyiha, 2004. 271 b.